

УДК 342.9
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2023.17>

С. В. Демченко
адвокат, арбітражний керуючий, аспірант
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
orcid.org/0009-0004-4847-4616

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРЕКЛЮЗІЇ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті розглянуто питання преклюзії повторного позову (claim preclusion) як одного із процесуальних правових засобів, який унеможлиблює новий розгляд (перегляд) вимог, справи за якими вже є розглянуті та остаточно вирішені. Положеннями Кодексу адміністративного судочинства України передбачено аналог преклюзії повторного позову, а саме норму остаточного рішення суду, згідно з якою суддя відмовляє у відкритті провадження в адміністративній справі якщо у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав є такі, що набрали законної сили, рішення або постанова суду, ухвала про закриття провадження в адміністративній справі.

Преклюзію спростування встановлених судом обставин справи (issue preclusion) – це процесуальний правовий засіб, який забороняє переглядати питання фактів і права, на яких ґрунтується судові рішення, що набрало законної сили, тобто є чинним. Так, положеннями кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що обставини, встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, стосовно якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом.

Однак на даний час преклюзія в законодавстві України більш вузько використовується відносно законодавства зарубіжних країн, що є наслідком не можливості повною мірою реалізувати показники ефективності адміністративного судочинства. Для вдосконалення адміністративного судочинства України необхідно розглянути можливість запровадження положень в законодавство щодо поширення преклюзії повторного позову для осіб, які тісно пов'язані зі стороною у справі з ідентичними інтересами або іншими обставинами, що дають змогу вважати даних осіб належним чином представленими стороною у справі. Також для вдосконалення адміністративного судочинства необхідно охопити питання преклюзії повторного позову не лише тих позовних вимог, які пред'являлись під час розгляду справи, але й тих позовних вимог, які мали бути пред'явленими в позові. Як свідчить практика, що обставини, встановлені рішенням суду в адміністративній справі, що набуло законної сили, не доказуються та безумовно обов'язковими лише тих осіб, що безпосередньо брали участі у справі.

Ключові слова: адміністративне судочинство, доказування, обставини, встановлені рішенням суду, остаточність судового рішення, преклюзія повторного позову, преклюзія спростування встановлених судом обставин справи, преклюзія стосовно окремого питання.

Demchenko S. V. PROCEDURAL PRECLUSIONS AND THEIR SIGNIFICANCE IN ADMINISTRATIVE JURISDICTION

The article discusses the re-claim preclusion as one of the procedural legal means that makes it impossible to re-consider (review) claims for which cases have already been considered and finally resolved. The provisions of the Code of Administrative Procedure provide for an analogue of the preclusion of a repeated claim, namely the norm of the final decision of the court, according to which the judge refuses to open proceedings in an administrative case if in a dispute between the same parties, on the same subject and for the same reasons there are such that have come into force, a decision or a court decision, a ruling on the closure of proceedings in an administrative case.

The preclusion of refuting the circumstances of the case established by the court is a procedural legal tool that prohibits reviewing the issues of facts and rights on which the court decision, which has entered into legal force, is valid. Thus, the provisions of the Code of Administrative Procedure provide that the circumstances established by a court decision in an economic, civil or administrative case that has entered into legal force are not proved when considering another case in which the same persons or the person in respect of whom these circumstances are established, unless otherwise established by law.

However, at present, the preclusion in the legislation of Ukraine is more narrowly used in relation to the legislation of foreign countries, which is a consequence of the inability to fully implement the performance indicators of administrative proceedings. In order to improve the administrative proceedings of Ukraine, it is necessary to consider the possibility of introducing provisions into the legislation on the dissemination of the preclusion of a repeated claim for persons who are closely connected with the party in the case with identical interests or other circumstances that make it possible to consider these persons as properly represented by the party in the case. Also, in order to improve administrative proceedings, it is necessary to cover the issue of preclusion of a repeated claim not only of those claims that were made during the consideration of the case, but also of those claims that should have been brought in the claim. As practice shows, the circumstances established by the court decision in the administrative case, which has come into force, are not proved and certainly mandatory only by those persons who were directly involved in the case.

Key words: administrative proceedings, evidence, circumstances established by a court decision, finality of a court decision, preclusion of a repeated claim, preclusion of refutation of circumstances established by a court, preclusion on a separate issue.

Вступ. У правовій державі, для забезпечення належного та ефективного функціонування судочинства, в тому числі адміністративного, використовуються спеціальні правові засоби, в тому

числі преклюзивний ефект, що закріплюється за наслідками правових явищ та має невідворотний характер. Беззаперечно використання правових засобів має ґрунтуватись на якісних теоретично правових дослідженнях, однак слід звернути увагу на те, що преклюзія не є типовою для адміністративного судочинства країни романо-германської правової системи. Тому для впровадження правових засобів в межах національного законодавства, необхідно якомога більше та точніше вивчити досвід зарубіжних країн.

Мета роботи. Дослідження використання процесуального правового засобу преклюзії в адміністративному судочинстві України в порівнянні із законодавством зарубіжних країн.

Матеріали та методи. У фокусі дослідження знаходяться преклюзія в адміністративному судочинстві України та зарубіжних країнах, спрямована на забезпечення можливості більш ширшого використання даного процесуального правового засобу в законодавстві нашої країни. Під час підготовки даної роботи використовувався формально-правовий та порівняльно-правовий методи як основних спеціальних (конкретнонаукових) методів дослідження.

Результати і обговорення. З огляду на дослідження зарубіжних науковців, вбачається найбільш поширена думка про те, що процесуальна преклюзія охоплює: преклюзію повторного позову (claim preclusion), преклюзію спростування встановлених судом обставин справи (issue preclusion), преклюзію вчинення окремих процесуальних дій (wider preclusive effects), у тому числі преклюзію вчинення процесуальних дій поза визначеним для цього строком без поважних причин, зокрема подання пояснень, доказів та інших матеріалів на обґрунтування вимог і заперечень учасників справи (preclusions limiting procedural rights), преклюзію відступів від попередніх свідчень, запевнень (promissory estoppel), коли особа зв'язується змістом і правовими наслідками її попередніх рішень, дій і бездіяльності у тих чи інших правовідносинах [1].

Підпунктом 2 частиною 1 статтею 170 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено аналог преклюзії повторного позову (claim preclusion), а саме зазначено, що суддя відмовляє у відкритті провадження в адміністративній справі, якщо у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав є такі, що набрали законної сили, рішення або постанова суду, ухвала про закриття провадження в адміністративній справі

При цьому, при поданні позовної заяви вказується власне письмове підтвердження позивача про те, що ним не подано іншого позову (позовів) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, це зазна-

чено у пункті 11 частини 5 статті 160 Кодексу адміністративного судочинства України [2].

Втім, вищезазначені положення КАС України передбачають обмеження поширення дії преклюзії лише на правовідносини між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Втім, судова практика містить випадки, коли Верховним Судом здійснюється розширювальне тлумачення даних норм. Так, показовою є справа №640/8411/19, адміністративне провадження №К/990/305/22, в якій Верховний Суд у постанові від 09 серпня 2022 року висловив позицію щодо застосування преклюзії повторного позову до особи, яка не була учасником іншої справ, втім її інтереси були представлені стороною цієї справи.

Однією з передумов такого преклюзивного ефекту, який закріплює за наслідками правових явищ невідворотний характер, є, серед іншого, встановлення тісного правового зв'язку між особою, яка не брала участі в першій справі, і безпосередньою стороною справи, який був до прийняття першої справи до розгляду. За умови встановлення судом такого зв'язку ці особи вважаються належно представленими та зв'язаними висновками судового рішення, незважаючи на те, що вони не є названими у справі сторонами [3].

Отже, суд може, в залежності від стадії, на якій перебуває позов, відмовити у відкритті провадження за позовом або закрити провадження у справі, якщо таке провадження вже відкрито, якщо інтереси позивача були належно представлені іншою стороною в іншому спорі, якщо такий спір був з тих самих підстав та про той самий предмет.

Мета застосування такої преклюзії може бути тільки одна – забезпечення остаточності та правової визначеності кожного судового спору, унеможливлення повторного розгляду спору з підстав подання аналогічного позову іншим позивачем.

Головною проблемою, на нашу думку, полягає у встановленні ступеня представленості інтересів особи іншою стороною в іншому позові вже на стадії відкриття провадження у справі.

Щодо застосування в зарубіжних країнах преклюзії повторного позову, то згідно із американською правовою доктриною преклюзія повторного позову застосовується за наступними правилами:

– щодо позивача, то при поданні позову необхідно пред'явити увесь комплекс позовних вимог, що стосуються правовідносин.

– щодо відповідача, то заперечення проти усіх позовних вимог мають наводитись під час первинного розгляду справи, оскільки в інших справах можуть бути визнаними неприйнятними.

Слід взяти до уваги і те, що преклюзія повторного позову застосовується не лише до осіб які беруть участь у справі, тобто сторін справи, а й до осіб, що мають особливо тісний зв'язок зі

стороною справи. Так згідно постанови Верховного Суду США від 20 червня 2005 р. у справі «Готель «Сан Ремо» та інші проти міста та округу Сан-Франциско, Каліфорнія» № 04-340 встановлено, що забороняється сторонам у справі або особам з особливо тісним зв'язком зі сторонами справи домогтись повторного судового розгляду питань, що порушувались або мали бути порушені у справі, яка завершилась ухваленням судового рішення, що набрало законної сили [4].

Подібні погляди висловила і Велика Британія, Палата Лордів Сполученого Королівства у справі «Арнольд проти Національного вестмінстерського банку», визначила, що преклюзія повторного позову виникає, коли предмет і підстави позову у справі є ідентичними до тих, які є у справі що розглядалась раніше між тими самими сторонами або особливо тісно пов'язаними із ними особами [5].

Отже, згідно з зазначеним можна зробити висновок, що преклюзія повторного позову може поширюватись не лише на сторін по справі, а й на особливо тісно пов'язаних із ними осіб. Щодо судового рішення, то його преклюзивний ефект охоплює не лише позовні вимоги, які були пред'явленні під час розгляду справи, але й ті вимоги, які повинні та мали бути пред'явленими у справі.

Наступний крок дослідження, визначимо матеріально-правові та процесуальні підстави застосування преклюзії спростування встановлених судом обставин справи.

Ознайомившись із джерелами та науковими працями зарубіжних науковців встановлено, що преклюзія спростування встановлених судом обставин справи повинна мати наступні елементи:

- існування попереднього судового розгляду, у якому розглядалось ідентичне питання;
- питання має бути фактично розглянуто у першому судовому розгляді, і сторони у справі, мали повну та справедливу можливість всебічно обговорити це питання у першому судовому розгляді;
- питання обов'язково має бути вирішене та подано як частина остаточного рішення суду.

Положеннями законодавства України також закріплено преклюзію спростування встановлених судом обставин справи (issue preclusion), а саме статтею 78 Кодексу адміністративного судочинства України встановлено наступне:

- обставини, встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, стосовно якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом (частина 4);

- обставини, встановлені стосовно певної особи рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної

сили, можуть бути у загальному порядку спростовані особою, яка не брала участі у справі, в якій такі обставини були встановлені (частина 5);

- вирок суду в кримінальному провадженні, ухвала про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності або постанова суду у справі про адміністративне правопорушення, які набрали законної сили, є обов'язковими для адміністративного суду, що розглядає справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, стосовно якої ухвалений вирок, ухвала або постанова суду, лише в питанні, чи мали місце ці дії (бездіяльність) та чи вчинені вони цією особою (частина 6);

- правова оцінка, надана судом певному факту при розгляді іншої справи, не є обов'язковою для суду (частина 7) [2].

Однак існують положення в законодавстві зарубіжних країн серед яких існує коло обставин, згідно яких допускається відступ від преклюзії повторного позову та які є подібними до тих, з якими може бути пов'язана неможливість застосування преклюзії спростування встановлених судом обставин справи.

Так, преклюзія спростування встановлених судом обставин справи не застосовується, якщо:

- сторона, яка зазнає негативних наслідків преклюзії, не могла змоги оскаржити преклюзивне судове рішення в апеляційному порядку (Нідерланди, США);

- наявна необхідність для нового розгляду питання фактів чи права через можливий вплив на публічний інтерес або права і обов'язки осіб, які не беруть участь у справі (США);

- мають місце особливі (виключні) обставини, за яких застосування преклюзії видаватиметься несправедливим або неефективним з точки зору досягнення цілей правосуддя, наприклад, виявлено нові докази, врахування яких змінить шлях правильного вирішення справи (Сполучене Королівство), сторона, яка зазнає негативних наслідків преклюзії, не мала можливість повною мірою та на справедливих засадах взяти участь у дослідженні питання у попередній справі, що породжує несправедливість (Нідерланди, США);

- змінилось правове регулювання (США, Сполучене Королівство) [6].

При цьому, як звертає увагу І. Желтобрюх, в деяких правових системах, у яких за судовими рішеннями закріплюється преклюзивний ефект, забороняється не лише спростування встановлених судом обставин справи із посиланням на доводи, що наводились раніше, але й виключається оспорування висновків суду про обставини справи із використанням юридичних аргументів або доказів, на яких могла бути побудована позиція сторони у попередній справі для переконання суду дійти інших висновків [7, с. 100].

Більш того, прийнято вважати, що не має значення для застосування преклюзії те, чи висловлювала сторона позицію щодо того чи іншого питання права чи фактів (Сполучене Королівство, Нідерланди, США, Іспанія) [8, с. 28]. Так, відповідно до Постанови Федерального апеляційного суду другого округу США від 11 липня 2018 р. у справі № 17-1456 «Монклова проти міста Нью-Йорк» попередні судові рішення перешкоджають поданню сторонами у відповідних справах будь-яких нових позовних вимог, що випливають з таких само фактів [9]. Нетиповим для нашої правової системи також виглядає висновок, який міститься у Постанові Федерального апеляційного суду другого округу США від 3 липня 2002 р. у справі № 02-7041 «Джоана Січковська проти «Гренд Лайн Нью-Йорк», відповідно до якого, незважаючи на нові правові підстави позовних вимог, якщо позивач мав можливість їх навести під час судового розгляду цих самих позовних вимог у попередній аналогічній справі, то це обумовлює необхідність застосування до нового позову правил про преклюзію повторного позову [10].

Висновки. Важливо загалом відзначити, що законодавство та судова практика в Україні зорієнтована на те, щоб забезпечити використання преклюзії лише для реалізації права людини на справедливий суд.

На даний час законодавство України про адміністративне судочинство не має можливості в повній мірі реалізувати показники ефективності адміністративного судочинства, оскільки під час побудови правових положень про процесуальну преклюзію та реформування законодавства не було достатньо приділено уваги досвіду та напрацювань зарубіжних країн.

Сьогодні слід розглянути можливість вдосконалення законодавства шляхом впровадження нових положень, щодо преклюзії повторного позову для осіб, які були тісно пов'язаних зі стороною у справі або схожими інтересами та/або обставинами, що дають змогу вважати даних осіб належним чином представленими стороною у справі. Також необхідно приділити належну увагу відносно преклюзії повторного позову щодо позовних вимог, які згідно з обставинами справи мали бути пред'явленими, однак заявлені не були.

На законодавчому рівні не враховуються і наукові положення про наслідки для застосування преклюзії відмінності процесуальних стандартів, що стосуються доказування, повідомлення сторін та інших процесуальних елементів, від яких залежить обсяг можливостей сторін підготувати та представити свої позиції щодо предмета спору. Наразі наявна практика свідчить про те, що обставини та факти, встановленні в рішенні суду, що набуло законної сили, є обов'язковими та не підлягають доказуван-

ню лише для тих осіб, безпосередньо приймали участь у розгляді справи.

Слід також при підготовці пропозицій щодо вдосконалення використання преклюзій у адміністративному судочинстві взяти, а саме взяти до уваги досвід зарубіжних країн, що пов'язаний з можливістю відступу від преклюзії спростування встановлених судом обставин справи. Дана пропозиція стосується сторін, які не мали можливість взяти участь у дослідженні питання у попередній справі, що породжує несправедливість або виникненню інші обставини, з яких випливає те, що преклюзія породжує суперечності конституційним принципам.

Отже, преклюзії постають інструментарієм суду, який надає судовому процесу більшої правової визначеності та остаточності. Такі інструменти доцільно використовувати, оскільки вони втілюють основні засади адміністративного судочинства – забезпечують дотримання розумності строків розгляду справи судом та з іншої сторони – сприяють офіційному з'ясуванню всіх обставин у справі; унеможливають зловживання процесуальними правами та підтверджують обов'язковість судового рішення.

Література

1. Peekay Intermark Limited and Harish Pawani v. Australia and New Zealand Banking Group Limited: England and Wales Court of Appeal (Civil Division) Decision, 2006, EWCA Civ 386, Case №: A3/2005/1263. URL: <https://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2006/386.html>.
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України № 2747-IV від 06.07.2005, дата оновлення: 25.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
3. Постанова Верховного Суду України від 9 серпня 2022 року у справі № 640/8411/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105649889>.
4. Supreme Court of United States, San Remo Hotel, L. P., et al. v. City and county of San Francisco, California, 545 US 323 – 20 June 2005, № 04-340. URL: https://scholar.google.com/scholar_case?case=8630312865230925010.
5. Comparative Report on the Effect in the European Community of Judgments in Civil and Commercial Matters: Recognition, Res Judicata and Abuse of Process, Van de Velden J., Stefanelli J. (project reference: JLS/2006/FPC/21-30-CE-00914760055). London: Charles Clore House. 140 p.
6. Applegate A. Common Law Preclusion and Environmental Citizen Suits: Are Citizen Groups Losing Their Standing? Boston College Environmental Affairs Law Review, Vol. 39, Iss. 3, P. 1–14, 2012, URL: <http://lawdigitalcommons.bc.edu/ealr/vol39/iss3/1>.
7. І. Л. Желтобрюх. Процесуальні преклюзії: законодавство і прецедентне право зарубіжних країн і напрями їх використання для вдосконалення законодавства України про адміністративне судочинство. Серія: Право. 2020. Т. 1, № 1(67). С. 95–103. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.1-1.16> (дата звернення: 25.01.2024).
8. Van de Velden J., Stefanelli J. (2006) Comparative Report on the Effect in the European Community of

Judgments in Civil and Commercial Matters: Recognition, Res Judicata and Abuse of Process (project reference: JLS/2006/FPC/21 - 30-CE-00914760055). London : Charles Clore House. 140 p.

9. United States Court of Appeals, Second Circuit, *Monclova v. City of New York*, No. 17-1456. 11

June 2018. URL: <https://www.leagle.com/decision/infco20180611051>.

10. United States Court of Appeals, Second Circuit, *Joanna Cieszkowska v. Gray Line New York*, No. 02-7041. 3 July 2002. URL: <https://caselaw.findlaw.com/us-2nd-circuit/1372198.html>.